

Ivan Štarha: *Moravský zemský archiv v Brně 1839-1989*. Dějiny ústavu. Věnováno 165. výročí založení archivu. MZA Brno 2003, 205 s.

2. Slibný rozvoj a stagnace (1856-1900) (str. 28-40)

Chlumecký dosáhl odloučení od registratury již v roce 1856 – pro potřeby A byly adaptovány 3 místonosti v 1. poschodí domu u Veselé brány 164 (Česká 7) a následně další prostory. Nový prostor pro ukládání archiválií.

1856 byly vydány seznamy z Bočkových cestovních zpráv: **Chlumecký: *Die Regesten von Anton Boczeks Berichte über die Forschungen in diesem Lande*** – přináší regesta z městských archivů v Jihlavě, Třebíči, Třešti, Velké Bíteši, Velkém Meziříčí a archivu knížat Collaltů v Brtnici. Jedná se o první a jediný svazek, zpracován kriticky – ověřováno na místě. S danými silami nešlo pokračovat.

Dále vydáno: **Josef a Vincenc Chytil**: inventář stavovských listin – 376 inventárních záznamů (240 str.), chybí mu titulní list a tiráž - celý náklad údajně v archivu, nedostal se na knihkupecký trh, tedy neznámá pomůcka. Dále se pracovalo na edici zemských desk a diplomatáře.

Chlumecký žádal předání listin, spisů všech zemských úřadů, které už nebyly zapotřebí k běžnému úřadování. Žádal 1. stará klášterní akta, 2. akta tribunální (odevzdána bývalému zemskému právu a uchovávaná v budově zemského soudu, tribunální akta – dosud v registratuře místodržitelství); 3. tribunální protokoly uchovávané při zemských deskách; 4 starší apelační akta od vrchního zemského soudu; 5. starší akta fiskálního úřadu; 6 opisy listin z archivů měst, městeček, vesnic, církevních, rodinných ad. – místodržitel **hrabě Lažanský 17. 5. 1856** nařídil, aby všechny listiny a akta zrušených KL Moravy a Slezska – dosud v místodržitelské registratuře byla předána do ZA. Koncem roku 1856 převzal **Chytil** z registratury místodržitelství politická akta – tzv. *Acta finita* nebo *Acta causarum finitarum*. Z podnětu Chlumeckého doporučeno menším obecním archivům uložit své písemnosti v MZA, větším nařízeno spravovat své archiválie podle vzoru MZA.

Ve spolupráci s olomouckou a brněnskou konsistoří se archivu podařilo v roce 1857 získat statistický přehled o stavu farních archivů. G-22 archivní korespondenti

Pro rok 1863 Chlumecký předpokládal zpracování nové biografie kardinála Dietrichštejna – jako nástupce sv. Metoděje a Ctibora Tovačovského z Cimburka – představitele předbělohorské stavovské Moravy. Chtěl založit trvalou nadaci sv Cyrila a Metoděje 500 zl. pro každoroční odměňování nejlepší práce z moravských dějin církevních, právních, literárních, dějin umění, či díla sochařská či malířská – ZV neschválil s odvoláním na sněm. ZV 1860 přislíbil vydání velegradských regist (Chytil Welegrader Regesten – nedokončeno). ZV přislíbil 500 zl. na vydání populárních dějin Moravy – **Chytil** je dovedl do roku 1200. Zdravotní problémy jej dostihly: zemřel 10. 2. 1861 ve věku 49 let.

Další spolupracovníci: **Vincenc Chytil** (1856-1861), **Arnošt Novotný** (1857-59), **Josef Kalla** (1859), **Gustav Plachky** (1859-1861), **Anton Wessely** (1859-1862), **Ondřej Woharek** (1861-1862).

Na místo archiváře vypsán 1861 konkurz – osm zájemců např.: Josef Emler – příliš mladý, Julius Feifalík – dvorská knihovna, chtěl by jinam, Beda Dudík – vytižen fci historiografa.

Chlumecký prosadil **Vincence Brandla** (5. 4. 1834-26.12. 1901), z chudé rodiny sluhy augustiniánského kláštera SB, otec Němec, matka Češka. 1849 o prázdninách pomáhal Chytilovi pořádat Bočkovu sbírku. 1852 Wien –práva, po roce na filosofii, 1853 návrat do Brna jako středoškolský pedagog, 1856-57 ve Vídni absoluuje historicko-filologický seminář. Od 1858 opět učí na starobrněnské reálce a zapojuje se do historicko-statistické sekce Hospodářské společnosti. Spolkový život: zakladatelem i různé fce Českého čtenářského spolku. Byl též akcionářem Akciové společnosti Besedního domu, člen Jednoty Matice Besedního domu. Na jeho podnět 1872 založen spolek na podporu chudých žáků středních škol (Brandl 1902). Od 1862 člen výboru Matice moravské, v roce 1869 náměstkem předsedy hr. Egberta

Belcrediho.- za něj řídil spolkové záležitosti, od 1894 do své smrti předsedou, od 1900 čestným členem. 1875 převzal předsednictví Filharmonického spolku Besedy brněnské – který vyvedl z krize. 1865-1868 poslancem MZ sněmu – za města Bystrice n.P, Nové Město na Mor., Žďár nad Sázavou a Velká Bíteš.

Polemika s Bedou Dudíkem – o cyrilometodějské velehradské tradici, též kritika německy psaných Dudíkových dějin. Je patriotem národního - českého.

První práce patřila Velehradu. Navázal na literární působnost Chlumeckého i Chytila. Přichází Chlumeckého úmrtí – jeho práce rozdělena mezi ředitele kanceláře zemského výboru a archiváře. Ještě v letech 1864-1866 docházely do archivu ojedinělé zprávy korespondentů.

1865 převzato 314 pergamenových listin z registratury vrchního zemského soud a o rok později spisy bývalého podkomořského úřadu z registratury místodržitelství.

Zahájil stěhováním – 5. 8. 1861 sněm rozhodl o přestěhování z erárního domu 164 do sousedního soukromého domu Josefy Winarské (165 – tj. Česká 9). 1866 vyzván zemským hejtmánem hrabětem Dubským po potřebě prostor – nenárokoval příliš. Od 1859 byl jediným spolupracovníkem Vincenc Nebovidský, dělal katalogizační práci.

Brandl: *Knihy pro každého Moravana*, 1863 – stručné dějiny země, které měly nahradit Dudíkovy německé dějiny.

Navázal na Chlumeckého studie *o Karlu st. ze Žerotína*

1864 edice *Sněm držaný v létě 1612*

Na náklad oživené Matice moravské vyšly dva svazky *Žerotínovy zápisové na soudě panském* (1866) a *Listové psaní jazykem českým* (1870). To VB vedlo dál k studiu právních dějiny Moravy. 1866 požádal ministerstvo práv o předání zemských desk dosud uložených u ZSoudu v Brně - MP odmítlo – jsou ještě potřeba. Schválilo předání 48 půhonných a nálezových knih olomoucké cúdy, 50 knih brněnské cúdy, 18 protokolů zemského práva, 140 poradních protokolů tribunálu a deskový exemplář Tovačovské knihy – předané 19. 11. 1866.

Porovnáním zjistil, že kodexy Ctibora z Drnovic, Jiřika Sedlnického a tzv. nejstarší zemský řád jsou ve skutečnosti jediné dílo – vydal 1868 jako *Knihu drnovskou; Knihu tovačovskou* (1868) – srovnal všech 16 dochovaných exemplářů, podrobně rozebral právní terminologii.

Edice Teufenbašských listin, náklad ZV – pořídil opisy v létě 1864-1865 v Brtnici

Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes – ZV 1876 – výsledek 15 let bádání, jde o slovník zemského veřejného i soukromého práva, chronologie, politických i kulturních dějin – probrán staročeský soudní řád, dějiny jednotlivých úřadů do konce 15. st.

Kodex – 7 (1868); 8 (1874); 5 dalších svazků v rozpětí (1875-1897) – dovedeno do 1407, bez diplomatického rozboru, bez paleografických a sfragistických údajů. Vycházel z prepisů předchůdců, mnohdy nepřesné opisy Nebovidského, sám málo badatelských pobytů ke studiu či kolacionování listin. V 70. letech ustávají pořádací a katalogizační práce, zmenšil se počet badatelských návštěv. Archiv se účastnil tří výstav – 1873 světová výstava ve Vídni; 1892 mezinárodní hudební výstava ve Vídni; 1893 výstava k 250. výročí švédského obléhání města Brna.

Získal 21 českých rukopisů – 1851 objevené B. Dudíkem ve Stockholmu – král Oskar II. je 7. 6. 1878 daroval MZA výměnou za několik rakouských tisků

1877 nové stěhování archivu – opouští Rudolfskou (Českou) 7 a 9 a přesouvá se do dokončené novostavby zemského domu = zemské sněmovny na Jodokově (Joštově) ulici. Prostory o něco větší než dosud – sál pro knihovnu, pro archiválie, 3 pracovny.

Odtud odchází Brandl k 30. 11. 1899 do důchodu (26. 12. 1901 umírá), Nebovidský pensionován k 31. 10. 1899.

Dr. Bretholz o VB: *Jeho vynikající osobnost musela učinit dojem na každého, jenž s ním navázal vážné styky. Jeho duševní směr zakládal se na vzdělání staroklasickém a humanistickém a velmi dobře znal také klasiky německé, zejména Herdera. Z doby jeho mládí mám svazek německých básní, dokončený roku 1868, které vyznačují jeho idealismus a tehdejší jeho názor na svět. I v pozdějších letech svého života*

dovedl ještě psát latinské básně. Velkých zásluh získal si o probuzení a zvelebení české literatury na Moravě. Zmínky také zasluhuje jeho lidumilnost a vřelé srdce pro studující mládež.

Exkurz 2: *Archivní korespondenti* (41-46)

Ředitel **Chlumecký** – soupisové městské akce za podpory zemských úřadů, 1854 místodržitelství dává sepsat prostřednictvím okresních hejtmanů listiny a archivále v řadě obcí, soupis byl pak sestaven 1856. 1858 žádá PrCh. obce o předání archivů do MZA jako depozita – zveřejněna prostřednictvím historicko-statistické sekce Hospodářské společnosti. Následně žádá síť korespondentů, která se bude starat o A obcí, far, škol, zámků ad. a bude pomáhat při zakládání obecních knihoven a kronik. Žádost adresovaná ZV podpořena brožurkou **Josefa Chytila**: *Návod ku prospěšnějšímu a snadnějšímu vyhledávání pramenů pro dějepis vlastenecký*, vydaná 1857. Jde o slovníček 29 nejdůležitějších archivních pojmů. (1. Listiny – originály i opisy, 2. Diplomataře, soupisy, Copiaria, 3. Regesta, rejstříky, seznamy obsahu, 4. Formularie, 5. Epistolaria – knihy dopisů, 6. Relaci – zprávy, 7. Generalia, patenty, rescripta, resoluce, rozhodnutí =úřední, 8. Knihy, ročníky, deníky, 9. Kalendáře, 10. Martyrologie, pasional, legendy, 11. Biografie, životopisy, 12. Antifonaria, 13. Písňe, 14. Nápis, 15. Glosaria, slovníky, 16. Matrika, 17. Knihy fundační a nadací, 18. Usnesení zemského sněmu, 19. Usnesení synodální, 20. Municipální městská práva, 21. Knihy soudní: Půhonné a nálezové, 22. Knihy pozemní (gruntovní), 23. Knihy losovní, 24. Urbáře, 25. Popisy hranic, 26. Obecní pořádky, 27. Cechovní, bratrské a jiné pořádky, 28. Zvyky a obyčeje, 29. Díla tištěná.

O potřebě soupisu archiválií pojednává i **Petr r. Chlumecký**: *O dějepisu Markrabství moravského a zpytování pramenů jeho*, 1857. Rodí se návrh na síť korespondentů. Chlumeckého návrh schválil ZV i místodržitelství, olomoucká i brněnská konsistoř. 1859 jmenováno prvních 63 korespondentů – 23 farářů, 12 kooperátorů, 2 evangeličtí pastoři, 10 úředníků, 1 redaktor, 4 učitelé, 3 starostové, 4 lékaři, 1 lékárník, 1 měšťan, 2 sedláci. Zprávy poskytoval i kustod muzea Mořic Trapp. Krom činných korespondentů ještě 20 korespondentů čestných – **Dr. Antonín Gindely**, **Hermenegild Jireček**, **A. V. Šembera**, **Řehoř Volný** (podpřevor rajhradského KL), **Kristian d'Elvert**, registrátor **Jan Gottlieb**, **František Sušil** a další. Součástí této aktivity bylo i zakládání obecních kronik a obecních knihoven. Výsledkem přínos nových archiválií do A – listiny i rukopisy. 1866 činnost archivních korespondentů zanikla.